

دکتر نصراله مولایی هاشجین^(۱)

نظام عملکرد دامداری سنتی در جوامع نیمه کوچ نشین غرب گیلان

(مطالعه موردی: اسالم - تالش)^(۲)

**The functional system of ancient domestication in
the seminomadism societies of west of Guilan.
(Case study: Asalem Talesh)**

*Dr. Nasrollah Molaei Hashjin**

Abstract:

Tribal domestication system has been one of the most ancient and important methods of taming domestic animals in our country. In general and based on estimations, as ancient domestication system in Iran, both rural and tribal, are considered as the main producers of red

۱ - استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

۲ - مقاله حاضر خلاصه بخشی از گزارش یک طرح پژوهشی با عنوان بررسی عملکرد نظام دامداری سنتی در جوامع نیمه کوچ نشین غرب گیلان (مطالعه موردی بخش اسالم - شهرستان تالش) است که بودجه آن از سوی معاونت محترم پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت تأمین شده و نگارنده به عنوان مجری طرح در سالهای ۱۳۷۸-۱۳۷۹ آن را اجرا نموده است.

* - Assistant professor, Department of Geography, Islamic Azad University, Rasht Branch

meat in the country, it seems that making any changes is based on some strategies that able are to affect this type of domestication system positively.

Generally, the economic activities of nomads and mountain settlers of Asalem are divided into four groups:

- a. domestic activities and producing domestic and diary products.
- b. agricultural activities (cultivation and garden caring)
- c. industrial activities (handicrafts)
- d. other activities

Taming of animals is mixed with nomadism life and makes the foundation of their economy, and this way of life makes their maximum value-added. This investigation indicates that the value-added of domestication for relevant families that have been studied, is equal to 636.4 million Rials in 1378 and each family is equal to 8.3 and for per capita is 1.2 million Rials.

Key words: West of Guilan, semi-nomadism, function, ancient domestication.

چکیده

نظام دامداری عشایری یکی از کهن ترین و مهم ترین شیوه های پرورش دام در کشور بوده است. با توجه به این که در مجموع و بر اساس برآوردهای انجام شده، نظام دامداری سنتی کشور اعم از روستایی و عشایری عمده ترین بخش تولید کننده گوشت قرمز در ایران به شمار می رود، به نظر می رسد که ایجاد هر گونه تحولی مستلزم اتخاذ راه کارها و سیاست هایی است

که بتواند این نوع دامداری را به نحو مطلوبی تحت تأثیر قرار دهد. کلاً فعالیت‌های اقتصادی کوه نشینان و کوچ نشینان اسالم را می‌توان به چهار دسته تقسیم نمود:

- الف) فعالیت‌های دامداری و تولید محصولات دامی و فرآورده‌های لبنی؛
- ب) فعالیت‌های کشاورزی (زراعت و باغداری)؛
- ج) فعالیت‌های صنعتی (صنایع دستی)؛
- د) فعالیت‌های متفرقه.

پرورش دام با زندگی کوچ نشینان عجین شده است و اساس اقتصاد آنها را تشکیل می‌دهد و بیشترین ارزش افزوده اقتصادی آنها از این بخش تأمین می‌شود که در این مقاله به بررسی این مقوله پرداخته شده است. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که ارزش افزوده بخش دامداری در خانواده‌های دامدار برای هر خانوار $\frac{8}{3}$ و سرانه $\frac{1}{2}$ میلیون ریال بوده است. مثلاً نمونه محدوده مورد مطالعه در سال ۱۳۷۸ برابر $\frac{636}{4}$ میلیون ریال می‌باشد.

واژگان کلیدی: غرب گیلان؛ نیمه کوچ نشینی؛ عملکرد و دامداری سنتی

ژوئیه‌شگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

ضرورت نگه داری و پرورش حیوانات، نیاز به علوفه و شرایط طبیعی مساعد نظیر اقلیم مناسب، آب و مرتع کافی و سکونت فصلی در محیط‌های نامساعد، پدیده کوچ را به وجود آورد.

در زندگی کوچ نشینی برخلاف یک جانشینی و به ویژه شهر نشینی بخش عمده‌ای از فعالیت‌های انسان جسمانی و در ارتباط مستقیم با محیط جغرافیایی است. در این فرایند خواسته‌های انسان از یک سو و شرایط دام و مرتع از سوی دیگر اساس و مبنای زندگی

کوچ نشینی را تشکیل می‌دهند و انسان کوچ نشین با حفظ دام به عنوان سرمایه و بکار انداختن نیروی جسمانی خود در فرایند تولید قرار می‌گیرد.

ویژگی اساسی نظام دامداری اتکای آن است بر مراتع طبیعی، کوچ خانواده همراه با دام و نظام ایلی در روابط اجتماعی، در این نظام دام به صورت طبیعی و از مراتع بیلاتی و قشلاقی تغذیه می‌کند و تنها در مواقع خاصی تغذیه دام به دست انسان انجام می‌گیرد.

تالشی‌های از دیرباز مردمی با تجربه، متخصص و ماهر بوده‌اند و همه علایق شغلی آنان محدود به دامداری نبوده بلکه در کنار آن به فعالیت‌های دیگری نظیر زراعت دیم، زنبورداری و باغداری نیز توجه داشته‌اند و بعدها با جابه جایی از کوهستان و اسکان در جلگه، برنج کاری و صید و صیادی را آموختند تا جایی که امروزه اغلب آنها به زراعت برنج و فعالیت‌های غیر کشاورزی اشتغال داشته و دامداری آن هم در قالب نیمه کوچ نشینی، درصد کمی از مردم را به خود جذب کرده است. در مقاله حاضر به بررسی نظام عملکرد دامداری و ارزش افزوده آن پرداخته شده است.

۱- طرح تحقیق

۱-۱- بیان مسأله: مردم نیمه کوچ نشین این مناطق چه مشکلاتی دارند؟

- عدم برخورداری از خدمات زیر بنایی و روئینایی به ویژه در محدوده مراتع بیان بند و بیلاق؛

- مشکلات مسیر کوچ از بیلاق به قشلاق و بالعکس در قلمرو نیمه کوچ نشینی؛

- محدودیت مراتع و تخریب آنها به دلیل عدم تعادل موجود بین دام و مرتع؛

- تخریب جنگل‌ها به ویژه در محدوده میان بند، به جهت کمبود شدید مراتع که از شاخ و برگ درختان به عنوان خوراک دام و از تنه آنها به عنوان هیزم و در ساخت مساکن نیمه کوچ نشینان استفاده می‌کنند؛

- پراکندگی در سراسر بخش به ویژه در غرب به عنوان قلمرو میان بند و بیلاق؛

- عدم پاسخ گویی وضعیت موجود دامداری به نیاز نیمه کوچ نشینان و ایجاد اشتغال

برای جمعیت در حال ورود به سن فعالیت.

۱-۲ - اهداف تحقیق

برخی از اهداف نظری و کاربردی تحقیق حاضر عبارتند از:

- شناخت و معرفی اجمالی نیمه کوچ نشینان در ناحیه مورد مطالعه؛
- شناخت عملکرد دامداری سنتی و ارزیابی نقش عوامل جغرافیایی در این عملکرد؛
- شناخت مشکلات اقتصادی در زمینه دامداری سنتی با در نظر گرفتن امکانات و محدودیت‌های ناحیه؛
- بررسی امکانات رونق فعالیت‌های دامداری: به ویژه دامداری تحول یافته و افزایش درآمد نیمه کوچ نشینان.

۱-۳ - روش تحقیق

در تحقیق حاضر دو شیوه مورد استفاده قرار گرفته است:

در قسمت اول، دیدگاه‌های لازم در زمینه تحول کوچ نشینی و تثبیت جمعیت مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است تا شناخت نیمه کوچ نشینان، عملکرد دامداری و عوامل مؤثر در تحولات جمعیت میسر شود. زیرا با بررسی آنها هم بینش نظری لازم برای شناخت، و هم امکانات برنامه ریزی به دست می‌آید. تحقیق این قسمت عمدتاً به روش اسنادی و کتابخانه‌ای صورت گرفته است.

در قسمت دوم، برای شناخت وضع موجود، عوامل مؤثر در آن و سنجش امکانات احتمالی تثبیت جمعیت و تحول شیوه معیشت، اطلاعات و آمار لازم از طریق زیر به دست آمده است:

بررسی اسناد و مدارک آرشیوی و کتابخانه‌ای، مطالعه آمارهای مربوط به نفوس و مسکن شهرستان تالش در سالهای مختلف، مطالعات میدانی در قالب مطالعات مقدماتی، مشاهده و

پرسشنامه‌های متعدد.^(۱)

برای این که از وضعیت اقتصادی و اجتماعی دامداران نیمه کوچ نشین اسالم اطلاعات لازم را کسب کنیم و امکانات تثبیت جمعیت و تحول معیشت را خوب بسنجیم، با دامداران، کارشناسان، مجریان طرحها، دست اندرکاران، صاحب نظران و متخصصان برای شناخت ظرفیت‌ها، محدودیت‌ها و برنامه ریزی برای توسعه مذاکراتی به عمل آمده است که در بسیاری موارد مصاحبه موجب ارائه دید روشن و واقع بینانه نسبت به اجرای طرح‌ها شده است. بهره‌گیری از نقطه نظرات کارشناسان معاونت امور دام جهاد سازندگی گیلان، اداره کل منابع طبیعی، سازمان کشاورزی استان و امور دام و دامپزشکی شهرستان تالش از آن جمله به شمار می‌رود.

۲- مشخصات ناحیه مورد مطالعه

ناحیه مورد مطالعه، بخش اسالم شهرستان تالش، در غرب استان گیلان را در بر می‌گیرد که در ۳۷ درجه و ۳۳ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۴۰ دقیقه عرض جغرافیایی شمالی و ۴۸ درجه و ۳۵ دقیقه تا ۴۹ درجه و ۳ دقیقه طول جغرافیایی شرقی واقع شده است.^(۲)

بخش اسالم از شمال به بخش مرکزی تالش (دهستان طولارود)، از غرب به شهرستان

۱- پرسشنامه‌های مورد استفاده به شرح ذیل بوده است:

- پرسشنامه آبادی تعداد ۸۴ پرسشنامه برای کلیه آبادی‌ها و استقرارگاههای دارای سکنه

- پرسشنامه خانوارهایی که در کوچ بسر می‌برند تعداد ۸۴ پرسشنامه برای آبادی‌ها و استقرارگاههای دارای سکنه

- پرسشنامه استقرارگاههای میان بند و بیلاقی تعداد ۳۶ پرسشنامه با جمعیت موسمی

- پرسشنامه خانوار تعداد ۷۷ پرسشنامه از نیمه کوچ نشینان بخش

- پرسشنامه خانوار بهره بردار تعداد ۷۷ پرسشنامه از نیمه کوچ نشینان بخش

- پرسشنامه امکان سنجی تثبیت جمعیت و تحول شیوه معیشت دامداری تعداد ۱۲۰ پرسشنامه

۲- مشخصات جغرافیایی استان گیلان بر اساس آخرین تقسیمات سیاسی (۱۳۷۸) سازمان برنامه و بودجه استان گیلان، صص

خلخال (دهستان خاندبیل شرقی از بخش مرکزی)، از جنوب به شهرستان رضوان شهر (دهستان‌های دیناچال و بیلاقی ارده از بخش پره سر) و از شرق به دریای خزر محدود می‌شود.

بر اساس آمار سال ۱۳۷۸، این بخش با $473/2$ کیلومتر مربع مساحت، $3/22$ درصد از مساحت کل استان گیلان را در بر گرفته، از ۳ دهستان، ۷۲ آبادی دارای سکنه و ۷ آبادی خالی از سکنه^(۱) (بر اساس مطالعات میدانی ۶۳ نقطه روستایی و ۲۸ استقرارگاه میان بند و بیلاقی) تشکیل شده است. مرکز ناحیه مورد مطالعه روستای ناورود (اسالم) است که به تازگی به نقطه شهری تبدیل شده است و با مرکز شهرستان و استان به ترتیب ۸ و ۱۰۷ کیلومتر فاصله دارد. این ناحیه از دو قسمت به شرح زیر تشکیل شده است:

۱- قسمت ساحلی - جلگه‌ای یا سکوتگاه‌های روستایی و دارای جمعیت قابل توجه

که بخشی از آن به عنوان قلمرو قشلاقی نیمه کوچ نشینان ناحیه محسوب می‌شود.

۲- قسمت کوهپایه‌ای - کوهستانی، در غرب ناحیه با جمعیت پراکنده و اندک که اغلب

به عنوان قلمرو میان بند و بیلاق نیمه کوچ نشینان به شمار می‌رود.

ارتفاعات این ناحیه بخشی از ناهمواری‌های تالش است که با جهت شمالی - جنوبی

سطح وسیعی از این ناحیه را در بر گرفته و هر چه از شرق به غرب حرکت کنیم، بر ارتفاع آن

افزوده می‌شود این موقعیت در شرایط اقلیمی، منابع آب، خاک، پوشش گیاهی و زندگی

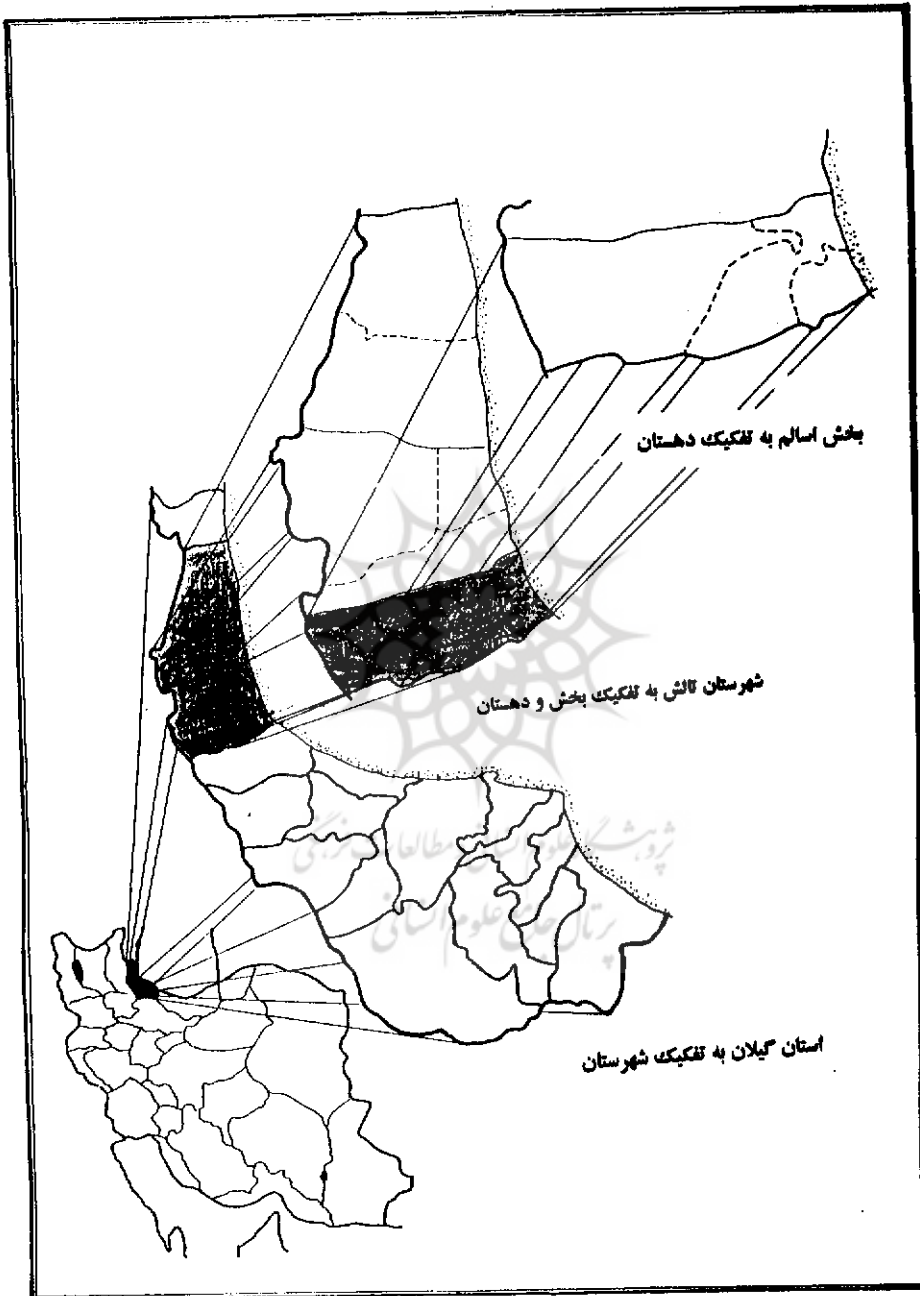
جانوری تاثیر بسزایی گذاشته است^(۲) (نقشه شماره ۱)

پروژه گام دوم استان و مطالعات فرسنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱ - آمارنامه استان گیلان، ۱۳۷۸-۱۳۷۹، سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان، ص ۶۱.

۲ - بازن مارسل، (۱۳۷۱)، تالش منطقه قومی در شمال ایران، ترجمه دکتر مظفرامین فرشچیان، مؤسسه چاپ و انتشارات

نقشه شماره ۱- جایگاه بخش اسلام به تقسیمات اداری کشور

بر اساس جدول شماره ۱ اهالی حدود ۸۰/۶ درصد آبادی‌های بخش اسالم در کوچ شرکت می‌کنند که در کل ۱۳۶۸ خانوار و ۷۲۴۲ نفر جمعیت بخش را در بر می‌گیرد یعنی به ترتیب ۲۰/۴۶ و ۲۰/۶ درصد از خانوار و جمعیت محدوده مورد مطالعه. از کل خانوارهای کوچ‌رو و ۲۲/۸۸ درصد یعنی ۴/۶۸ درصد از کل خانوارهای بخش پرورنده دام‌های کوچک، ۶۷/۹۸ درصد کشاورز - دامدار (پرورنده دام‌های بزرگ در کنار زراعت) و ۹/۱۴ درصد بقیه کشاورز فاقد دام و خوش نشین می‌باشد^(۱)

جدول شماره ۱- توزیع تعداد و درصد خانوار و جمعیت آبادی‌های بخش اسالم را نشان

می‌دهد که در کوچ به سر می‌برند

شرح	جمع		دامدار		کشاورز- دامدار		کشاورز فاقد دام- خوش نشین		آبادی	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد کل	درصد
خانوار	۱۳۶۸	۱۰۰	۳۱۳	۲۲/۸۸	۹۳۰	۶۷/۹۸	۱۲۵	۹/۱۴	۷۲	۵۸
	۷۲۴۲	۱۰۰	۱۶۹۹	۲۳/۴۶	۴۸۶۹	۶۷/۲۳	۶۷۲	۹/۳۱		

از جدول فوق معلوم می‌گردد که تعداد ۳۱۳ خانوار و ۱۶۹۹ نفر جمعیت صرفاً با هدف دامداری در کوچ به سر می‌برند. لازم به توضیح است که تعدادی از خانوارهای کوچ نشینان که در قلمرو ایلی خود در حال جابجا شدن هستند و در طول سال در بیلاق و قشلاق و میان بند در حرکت اند، به دلیل نداشتن متعلقات در روستاها در این آمار گنجانده نشده‌اند.

مشخصات اجتماعی و اقتصادی نیمه کوچ نشینان این ناحیه را می‌توان چنین توصیف کرد: نسبت جنسی ۱۲۰/۷ نفر، گرایش جمعیت به بزرگسالی، نرخ باسوادی ۵۲/۴ درصد، اکثریت اهل سنت، زبان تالشی، ساختار اجتماعی در قالب‌های ایل، تیره، طایفه، ده، ده زویه

۱- مولائی هاشمیان دکتر نصراله، ۱۳۷۸، بررسی نظام عملکرد دامداری سنتی در جوامع نیمه کوچ نشین غرب گیلان به منظور امکان سنجی تثبیت جمعیت و تحول معیشت دامداری (مطالعه موردی بخش اسالم)، طرح پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت.

و خانوار، مشاغل اجتماعی: دامدار، دامدار چند پیشه، دامدار - کشاورز و خوش نشین؛ ابتدایی بودن مسکن با مصالح موقت و نیمه دائمی در قلمرو میان بند و بیلاق، استفاده از چوب به عنوان مصالح موجود در سطح بخش برای ساخت مسکن، تغییر در مصالح مورد استفاده در قلمرو ایلی در سالهای اخیر، غلبه فعالیت دامداری و پرورش طیور و جایگاه ویژه آن از نظر ارزش افزوده در مقایسه با سایر فعالیت‌ها، $36/3$ درصد نرخ فعالیت، $7/76$ درصد نرخ اشتغال و $2/23$ درصد نرخ بی‌کاری، تجربه و تخصص و مهارت در دامداری از گذشته تاکنون و پرداختن به فعالیت‌های دیگر به صورت مکمل و جانبی نظیر زراعت دیم، زنبورداری، باغداری، برنج کاری، صید و صیادی و بهره برداری از جنگل و...

۳- مرتع و نقش آن در زندگی نیمه کوچ نشینان:

در کشور ما به هر زمین یا ناحیه‌ای که دارای مختصر پوشش گیاهی باشد و دام بتواند برای مدتی از سال در آن بچرد، مرتع گفته می‌شود و بر این اساس مرتع در تربیت و پرورش دام‌های کوچ نشینان نهایت اهمیت را دارد زیرا مرتع غذای کافی را در اختیار دام می‌گذارد. در صورت کاهش مساحت و کیفیت مراتع، شرایط پرورش دام محدودتر می‌شود^(۱).
اغلب مراتع مورد استفاده نیمه کوچ نشینان آن دسته از اراضی را شامل می‌شود که گیاهان آن بطور طبیعی رشد کرده، به چرای دام‌ها می‌رسند این مراتع به عنوان بخشی از سرزمین نیمه کوچ نشینان محسوب می‌شوند و قلمرو مشخص یک تیره یا طایفه به شمار می‌روند که در آن پراکنده‌اند.

۳-۱ - وسعت مراتع

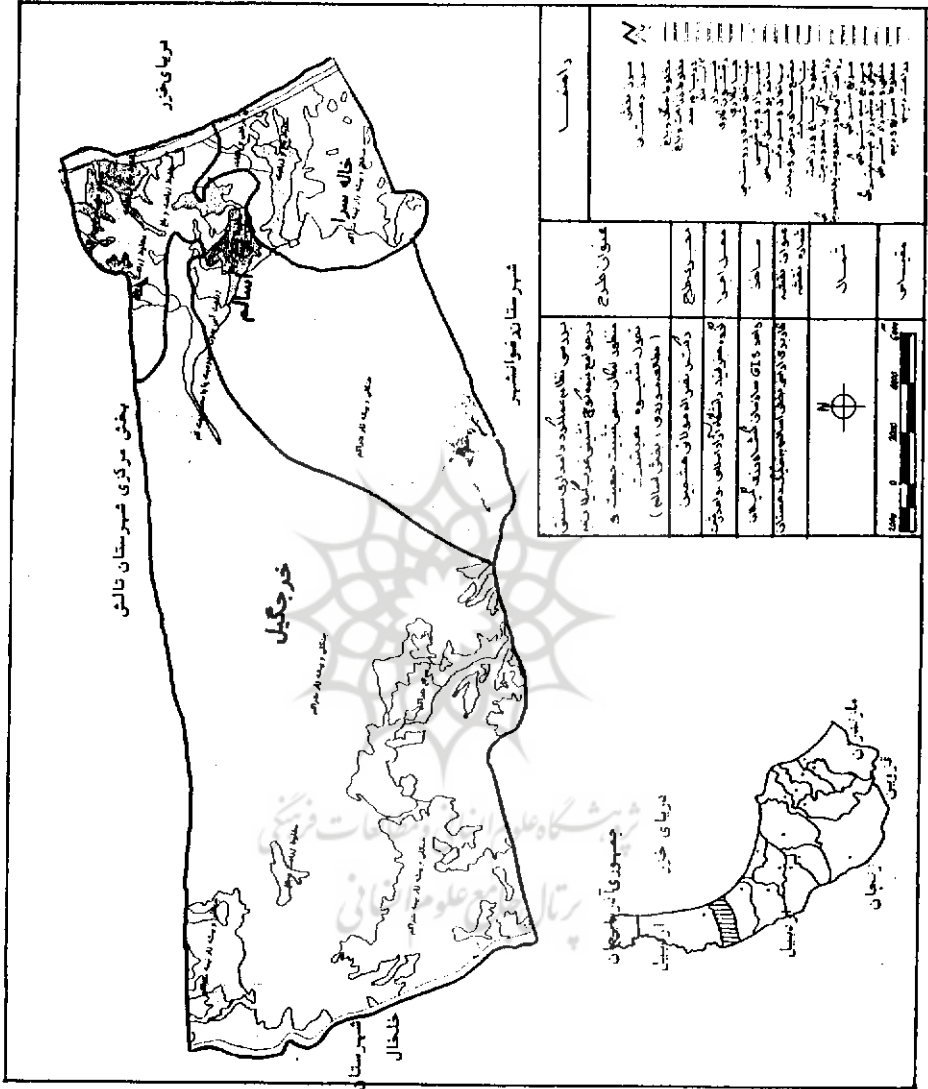
تاکنون بررسی‌های دقیقی درباره شناخت مراتع ایران به عمل نیامده است. از این رو وسعت مراتع کشور و به تبع آن محدوده مورد مطالعه به طور دقیق مشخص نیست.

۱ - مشیری، دکتر سید رحیم و مولائی هاشم‌جین، دکتر نصراله، ۱۳۷۹، درآمدی بر اقتصاد کوچ نشینان ایران، انتشارات قومس.

بر اساس آمار و اطلاعات موجود در اداره کل منابع طبیعی استان گیلان، در محدوده فراتر از جنگل‌های بخش یعنی در غرب دهستان خرچگیل طرح‌های مرتع داری به مرحله اجرا درآمده است. از مجموع ۷ طرح مرتع داری که به بیلاق‌های ناو، بیلی، کیاره، الله ده، کرمان، باجه وونی و آتش خونی مربوط می‌شود و از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲ تهیه شده است، طرح‌های ناو، بیلی و کیاره در حوزه ناورود به مساحت ۳۵۶۲ هکتار که در هر هکتار - از طریق برداشت مجاز - به طور متوسط ۶۷۷ کیلوگرم - با متوسط ۸۵ درصد پوشش گیاهی - گراس، شبدر، فستوکا^(۱)، پوا^(۲)، بروموس و درختچه ملاحظه می‌شود. طرح‌های الله ده، کرمان، باجه ووی و آتش خونی با مساحت ۲۵۶۸ هکتار که در هر هکتار - از طریق برداشت مجاز - به طور متوسط ۷۸۰ کیلوگرم - با متوسط ۷۵ درصد پوشش گیاهی - فستوکاه شبدر، مشجر، ملاحظه می‌شود و تمامی این محدوده‌ها در سطح بخش فاقد محصولات فرعی بوده، مورد استفاده دامداران قرار می‌گیرد. (نقشه شماره ۲)

نقشه شماره ۲

جدول شماره ۲- وضعیت بخش اسالم در قالب طرحهای مرتعداری

ردیف	نام مراتع طرح وسال نهیبه آن	زمان بهره برداری از مراتع	مساحت به هکتار	ظرفیت دامی (واحد دامی)	مدت زمان بهره برداری	مقدار تولید علوفه در هر هکتار از طریق پر داشت بجاز	درصد پوشش گیاهی	نیپ گیاهی مراتع	تعداد واحد دامی در طول دوره استفاده
۱	ناو ۱۳۷۱	اوایل خرداد تا اوایل مهر	۱۵۶۰	۲۷۶۰	۴	۴۴۰	۹۰	گراس - شیدر	۲۸۶۰
۲	بیلس ۷۲	اوایل خرداد تا اواخر شهریور	۱۱۱۲	۲۸۰۷	۴	۱۰۵۰	۸۵	بوت‌ای - گراس لگوم	۲۸۰۷
۳	کیاره ۷۲	اوایل خرداد تا اواخر شهریور	۸۹۰	۲۰۸۱	۴	۵۴۰	۸۰	لگوم-گراس شیدر	۲۰۸۱
۴	الله‌ده ۶۹	اوایل خرداد تا اوایل مهر	۹۲۰	۱۷۷۲	۴	۸۲۵	۶۵	گراس لگوم - فستوکا شیدر	۱۷۸۲
۵	کرمان ۶۸	اواسط خرداد تا اواسط مهر	۹۰۲	۱۴۶۶	۴	۷۹۰	۷۵	فستوکا - شیدر	۱۶۷۹
۶	باجه‌روی ۶۸	اوایل خرداد تا اوایل مهر	۳۸۶	۷۸۰	۴	۷۳۵	۹۰	فستوکا - شیدر	۶۸۶
۷	آتش‌خونی ۶۸	اوایل خرداد تا اوایل مهر	۳۶۰	۶۲۹	۴	۷۷۰	۷۰	فستوکا - شیدر	۶۴۹ طول ۴ ماه
جمع	—	—	۶۱۳۰	۱۲۳۱۷	—	۵۱۵۰	—	—	۱۲۵۴۶

ساخته: اداره کل منابع طبیعی استان گیلان، سازمان جنگلها و مراتع کشور، ۱۳۷۸

کل مساحت مراتع بیلاقی که در طرح مرتع داری قرار گرفته به ۶۱۳۰ هکتار بالغ می‌شود و بین ۶۵ تا ۹۰ درصد این اراضی از پوشش گیاهی برخوردارند که از نظر تقسیم بندی مراتع

برحسب ظرفیت چرای دام، مرغوبیت و تولید علوفه^(۱) جزء مراتع خوب یا درجه دو تا مراتع عالی یا درجه یک منظور می‌شوند. هر چند میزان بارش در این محدوده بیش از ۵۰۰ میلی‌متر است، کثرت دام‌ها، استفاده بی‌رویه از فضای چراگاهی و استقرار کوه‌نشینان و جلگه‌نشینان در این محدوده کیفیت مراتع را کاهش داده است. میانگین زمان بهره‌برداری از مراتع این بخش از اوایل خرداد ماه تا اوایل مهرماه هر سال است. اما ممکن است در برخی از سال‌ها بارش زود هنگام برف، یخ‌بندان و سرما موجب بازگشت زودهنگام دامداران از ییلاق به طرف میان‌بند و قشلاق شود و یا در برخی از سال‌ها مساعدت شرایط، زمان استقرار را در ییلاق چند روزی افزایش دهد.

۳-۲ - مالکیت مراتع

مراتع از دیرباز بر اساس نظام‌های سنتی در اختیار دامدار قرار می‌گرفت اما با افزایش تعداد دام در کنار محدودیت مراتع و گسترش زمینهای زراعی در قلمرو کوچ‌نشینان، محدودیت‌هایی در چرای دام‌ها به وجود آمد که سبب شد چرای دام‌ها در مراتع از نظام تشکیلاتی و قشر بندی عشایر متأثر شود. با اجرای اصلاحات اراضی در سال ۱۳۴۱ و اجرای ملی شدن جنگل‌ها و مراتع کشور، ضوابط سنتی حاکم بین کوچ‌نشینان نیز در هم ریخت و استفاده از مراتع دستخوش دگرگونی عمیق گردید. اسناد انفرادی جای بنچاق‌های مشاعی را گرفت و به علت مالکیت فردی در مراتع تقسیم بندی چرا به هم خورد و اشکلاتی در قدرت تعریف مراتع به وجود آمد. بخشی از مراتع به منظور استفاده در کشاورزی شخم گردید و بخشی دیگر نیز با اجرای قانون مذکور در اختیار منابع طبیعی قرار گرفت^(۲).

مراتع را از دیدگاه مالکیت می‌توان به دو بخش تقسیم کرد:

الف - مراتع اختصاصی: این مراتع عمدتاً در محدوده قشلاقی واقع شده‌اند و شامل قطعه‌هایی مشخص هستند که اغلب محصور شده به وسیله شاخ و برگ درختان اند. در

مواردی نیز برخی عوارض طبیعی مانند رودها، صخره‌ها و... حدود آنها را مشخص می‌نمایند و هر یک از این مراتع به یک خانواده دامدار اختصاص دارد و مالکیت آنها به وسیله قباله‌ها و بنچاق نامه ثابت می‌گردد.

ب - مراتع جمعی و مشترک: این مراتع به نام شخص یا اشخاص قباله شده، شیوه استفاده از آن به صورت گروهی در قالب تیره و طایفه است و قلمرو هر کدام به صورت ضمنی و عرفی و با استفاده از نشانه‌های طبیعی مشخص و متمایز می‌شود. این محدوده نسل به نسل و از گذشته‌های دور در اختیار مالکان قرار می‌گیرد و در چارچوب هر محدوده محلی نیز جهت برپایی پارگاه یا احداث خانه در تملک شخصی خانواده‌ها است.

تا پیش از روی کار آمدن حکومت پهلوی مالکیت بخش عمده‌ای از مراتع ییلاقی در دست خان‌های هر منطقه بود ولی با بروز ضعف در خاندانهای خانی بخشی از مراتع به تصرف نیمه کوچ نشینان و بخشی نیز با اجرای قانون ملی شدن جنگلها و مراتع در دهه ۴۰ به تملک مشروط به دست دامدارانی افتاد که پیشتر از آن استفاده می‌کردند^(۱).

همانطوری که اشاره شد در وضعیت کنونی نیمه کوچ نشینان از مراتع قشلاقی، میان بند و ییلاق استفاده می‌کنند ولی برای استفاده از مراتع ییلاقی با اجرای طرحهای مرتعداری که از سوی سازمان جنگل‌ها و مراتع و منابع طبیعی استان گیلان به اجرا در می‌آید از طریق تفکیک محدوده‌های ییلاقی و صدور شناسنامه مرتع به نیمه کوچ نشینان پروانه چرا در ییلاق داده می‌شود تا از این طریق از مراتع ییلاقی استفاده می‌نمایند.

۳-۳ - ظرفیت مراتع

ظرفیت چرای یک مرتع عبارت است از تعداد واحد دامی که می‌تواند در یک مدت معین از سال و در یک سطح از مراتع چرا کند بدون آن که به قدرت تولیدی گیاهان و خاک آن مرتع

ضرر و زیانی برساند^(۱). متأسفانه مشخص نبودن ظرفیت واقعی مراتع در سطح کشور و همچنین عدم توجه به ظرفیت مراتع سبب شده است که در بسیاری از موارد بیش از ظرفیت مراتع در آنها دام چرا کند و موجب فقر و نابودی پوشش گیاهی گردد. اصولاً تفکیک مراتع نیمه کوچ نشینان از غیر کوچ نشینان (کشاورزان دامدار) به صورت دقیق امکان پذیر نبوده، در محدوده مورد مطالعه مراتع بهاره و پاییز (میان بند) و حتی در بعضی موارد مراتع پایین دست ییلاق بین این دو به طور مشاع مورد بهره برداری قرار می‌گیرد و به همین علت تفکیک مراتع مذکور با توجه به مسائل اجتماعی، اقتصادی و حقوقی موجود کاری است دشوار و تنها از طریق تخمین کارشناسی می‌توان برآورد تقریبی از مراتع و ظرفیت آنها بر حسب دام ارائه نمود.

برای مشخص کردن دام مازاد بر ظرفیت مراتع اظهار نظر دقیق ممکن نیست زیرا برخی از نیمه کوچ نشینان و کوه نشینان به دلایلی موفق به اخذ پروانه چرا در ییلاق نشده‌اند و هر ساله تعداد قابل توجهی از دام آنان به همراه دام نیمه کوچ نشینان دارای پروانه چرا به ییلاق انتقال داده می‌شود. علاوه بر آن به دلیل این که قسمت عمده‌ای از بخش دارای عرصه جنگلی است، اگر چه نیمه کوچ نشینان در زمان استقرار در میان بند و قشلاق از مراتع جنگلی بهره‌مند می‌شوند، این عرصه‌ها جزء مراتع محسوب نمی‌شوند پس در اینجا فقط آمارهای مربوط به مراتع ییلاقی ارائه می‌شود.

بر اساس آمارهای موجود - که از اداره منابع طبیعی استان گیلان (سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور) اخذ شده است - مساحت مراتع ییلاقی بخش غربی اسالم بالغ بر ۶۱۳۰ هکتار است که ۱۶/۶۴ درصد از مراتع شهرستان تالش را شامل می‌شود.^(۲) با توجه به کیفیت مراتع که از نوع عالی تا خوب بوده، ظرفیت چرای ۲۴۵۴۱ واحد دامی را دارا است که بر اساس آمارهای رسمی تعداد ۹۲۲۳ واحد دامی مازاد بر ظرفیت مراتع است که ۲۷/۳۲ درصد از

۱ - مشیری، دکتر سید رحیم و مولانی هنجین، دکتر نصراله (۱۳۷۹) - ص ۹۷.

۲ - مساحت مراتع شهرستان ۳۶۸۳۰ هکتار در سال ۱۳۷۷ بوده است یعنی ۱۶/۴ درصد از مساحت استان گیلان، (۱۳۷۲: ۲۲۵۱۲

هکتار). منبع سازمان برنامه و بودجه گیلان آمارنامه استان گیلان، سال ۱۳۷۸، ص ۳۹۹.

دام‌های نیمه کوچ نشینان را شامل می‌شود و در صورت لحاظ دام‌های دام‌دارانی که به صورت غیر مجاز و خارج از چارچوب تعیین شده (بدون پروانه چرا) از این مراتع استفاده می‌کنند، میزان مازاد بر ظرفیت مراتع به ۱۰۰ درصد می‌رسد.

نیمه کوچ نشینان تنها در زمان استقرار در محدوده قشلاقی (فصل سرد سال) به سبب ریزش برف و باران و ضعف مراتع قشلاقی نیاز به علوفه اضافی دارند - تا آن جا که در برخی موارد بارش برف سنگین موجب می‌گردد که دام‌ها در فضای آزاد نتوانند علوفه لازم را پیدا کنند. نیمه کوچ نشینان از راه‌های زیر علوفه زمستانی دام‌ها را تأمین می‌کنند:

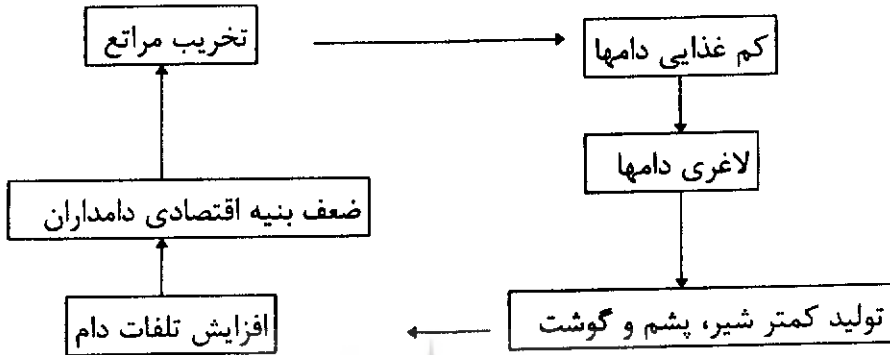
۱- برگ درختانی مانند مازو و ممرز که در اوایل پاییز و در هنگام سرسبزی درختان مقداری از شاخه‌های پر برگ درختان را بریده و در ارتفاع چند متری روی درختان انبار می‌کنند که در شرایط سخت زمستان خوراک مناسبی برای انواع دام‌ها می‌شود.

۲- استفاده از شاخ و برگ درختچه‌های همیشه سبز که در حد محدودی نیاز دام‌ها را تأمین می‌کند.

۳- خرید علوفه و غذای دام نظیر جو، سبوس، کاه، تفال، کنجاله، علوفه سبز که میزان مصرف متناسب با بنیه مالی دام‌داران است: بخشی از آن از بازار آزاد، مستقیم یا با واسطه تهیه می‌شود، بخشی دیگر از منابع دولتی - به ویژه در سال‌هایی که وضعیت مراتع مناسب نیست - تأمین می‌شود و بالاخره بخشی از منابع شخصی یعنی از طریق پس چر مزارع برنج، گندم، زمین‌های آیش و تحت کشت علوفه و... تأمین می‌شود.

در وضعیت کنونی چرای مفراط که ناشی از تراکم زیاد دام در مراتع است و نیز پیش‌چرا یعنی چرای زود هنگام مراتع میان بند و بیلاق قبل از رشد کافی علف‌های موجود موجب تخریب مراتع و در نهایت ضعف بنیه اقتصادی نیمه کوچ نشینان می‌شود. در اوایل فصل بهار چرای زودرس منجر به کنده شدن علف‌های نازک از خاک، کوبیده شدن زمین، کاهش میزان نفوذ آب و از بین رفتن قدرت سبز شدن مجدد می‌شود که در فرسایش و تخریب مراتع بسیار مؤثر می‌باشند. (شکل شماره ۱).

شکل شماره ۱- تخریب مراتع و نقش آن در ضعف بنیه اقتصادی نیمه کوچ نشینان:

۴- دامداری

دامداری از زمان بسیار قدیم همواره یک رشته مهم از فعالیت‌های اقتصادی حساب می‌شده است و کشور ایران به جهت وسعت زیاد و موقعیت طبیعی خاص خود که شامل نواحی سردسیر، گرمسیر و حدفاصل می‌باشد، مستعد پرورش انواع نژادهای دامی گوناگون است و به همین جهت از ۶ تا ۸ هزار سال قبل دام داری و تربیت حیوانات در این سرزمین رایج بوده و وسیله امرار معاش به شمار می‌رفته است^(۱). علی‌رغم سنتی و ابتدایی بودن دامداری در جامع کوچ نشینان، اقتصاد غالب آنها متکی بر دامداری است و همان طوری که قبلاً اشاره شد سایر فعالیت‌ها نظیر زراعت، باغ داری، زنبورداری، صنایع دستی و فعالیت‌های متفرقه جنبی و بیشتر خود مصرفی هستند.

۱- مشیری، دکتر سید رحیم و مولانی، هنجین دکتر نصراله (۱۳۷۹)، ص ۱۰۶.

۴-۱ - اشکال دامداری و تعداد انواع آن

سه روش بهره برداری در زمینه دامداری در بخش وجود دارد که تفکیک دام‌های هر کدام به دلیل نبود آمار و اطلاعات مشکل است این سه روش بهره برداری عبارتند از:

۱- شیوه بهره برداری ثابت (دامداری ثابت): این شیوه عمدتاً در قسمت جلگه‌ای در محدوده سکونت گاههای دایمی صورت می‌گیرد؛ یعنی، روستاییان با بهره برداری از مراتع پیرامون محل سکونت خود که اغلب پس چر مزارع، پوشش گیاهی داخلی جنگل‌های پراکنده و مراتع مصنوعی هستند تعدادی دام را به شیوه سنتی نگهداری می‌کنند. این شیوه بهره برداری در دهستان‌های خاله سرا، اسالم و شرق دهستان خرچگیل ملاحظه می‌شود که دام‌های آنها عمدتاً دام بزرگ یعنی گاو، گوساله، گاو میش و بچه گاو میش هستند و جهت رفع نیازهای خانوار نگهداری می‌شوند.

۲- شیوه بهره برداری نیمه متحرک (دامداری نیمه متحرک): در این شیوه بهره برداران از دو منطقه برای تعریف دام‌های خود استفاده می‌کنند؛ بدین ترتیب که در اغلب سکونت گاههای روستایی بخش اسالم کشاورزان دام دار پس از کاشت برنج به دلیل نبود فضا برای تعریف دام خود، جهت استفاده از مراتع مناسب میان بند که هر روستا محدوده خاص خود را دارد، کوچ خود را آغاز می‌کنند و در فصل سرد سال نیز از پس چر زمین‌های برداشت شده (محصول برنج) استفاده می‌کنند ضمناً بخش عمده‌ای از محدوده میان بند و قشلاق در این شیوه در قلمرو جنگل قرار دارد.

۳- شیوه بهره برداری متحرک (دامداری متحرک): در این شیوه بهره برداران، یعنی نیمه کوچ نشینان با جابه‌جایی طبق برنامه از چند محدوده مرتعی در داخل جنگل و خارج از آن متناسب با رویش گیاهان مرتعی بهره‌مند می‌شوند. ناگزیر محدوده قشلاق و میان بند در محدوده جنگل و محدوده بیلاق و بخش غربی میان بند در خارج از جنگل قرار می‌گیرد. نوع دامی که بدین شیوه نگهداری می‌شود اغلب دام کوچک یعنی گوسفند، بره، بز و بزغاله بوده، در کنار آن تعداد اندکی دام بزرگ و دام بارکش و سواری نگهداری می‌شود.

با توجه به این که نیمه کوچ نشینان تالش به استثنای چند طایفه در بخش‌های مرکزی و

گرگان رود جزء عشایر کوچنده کشور محسوب نمی‌شوند، متأسفانه آمار دقیقی در خصوص تعداد و توزیع دام‌های کوچندگان اسالم در دست نیست. اما به تقریب می‌توان گفت که از مجموع دام‌های بخش، حدود $89/2$ درصد متعلق به واحدهای دام دار متحرک، 7 درصد متعلق به واحدهای دامداری نیمه متحرک و $3/8$ درصد بقیه متعلق به دام داری ساکن هستند به عبارتی $96/2$ درصد دام‌های بخش در قالب نیمه کوچ نشینان و کوه نشینان مورد توجه هستند^(۱).

توجه به برخی از آمارهای موجود در زمینه دام‌های بخش اسالم خالی از فایده نیست:
 ۱- بر اساس آمار سال ۱۳۴۵ تعداد کل دام‌های بخش سال ۱۹۸۵ رأس بوده که $61/37$ درصد آنها در سکونت‌گاههای قسمت جلگه‌ای با فعالیت کشت برنج به سر می‌بردند و $38/63$ درصد بقیه در سکونت‌گاههای میان بند که فعالیت عمده آنها دام داری، زراعت غیر برنج، باغداری و زنبورداری بوده، می‌زیستند. از مجموع دام‌های اینان 72 درصد دام کوچک و بقیه دام بزرگ و بارکش بوده است.

۲- بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۶۵ شهرستان تالش^(۲) کل دام‌های بخش اسالم مشتعل بر گوسفند، بز و گوساله 57951 رأس بوده که $83/16$ درصد (48200 رأس) دام‌های کوچک و $16/84$ درصد بقیه (9757 رأس) دام بزرگ بوده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی

۱ - مهندسین مشاور تاک سبز (۱۳۷۷). - وزارت جهاد سازندگی - طرح مطالعات اجتماعی - اقتصادی حوزه لمیر (طرح ساماندهی دام و تجمع خانوارها پراکنده جنگل نشین - صص ۴۵-۴۷).

۲ - فرهنگ آبادی‌ها، سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵، شهرستان تالش، ۱۳۶۷.

جدول شماره ۳- تعداد دامهای بخش اسالم در سال ۱۳۴۵

نرخ	گوسفندوبز	گاو و گوساله	گاوکار	اسب و قاطر و الاغ	جمع
تعداد	۱۹۹۵	۶۹۹۱	۱۴۴۶	۱۷۷۱	۱۲۲۰۳
درصد	۱۶/۳۵	۵۷/۲۹	۱۱/۸۵	۱۴/۵۱	۶۱/۳۷
تعداد	۵۴۹۹	۱۵۳۵	۳۵۹	۲۸۹	۷۶۸۲
درصد	۷۱/۵۹	۱۹/۹۸	۴/۶۷	۳/۷۶	۳۸/۶۳
تعداد	۷۴۹۴	۸۵۲۶	۱۸۰۵	۲۰۶۰	۱۹۸۸۵
درصد	۳۷/۶۸	۴۲/۸۸	۹/۰۸	۱۰/۳۶	۱۰۰

مأخذ: یازن، مارسل - ترجمه دکتر ضفر امین فرشچیان (۱۳۶۷) - تالش منطقه قومی در شمال

ایران - آستان قدس رضوی - جلد دوم - ص ۳۱۶

توزیع دام‌ها در مقیاس دهستانی متفاوت بوده است به طوری که بیشترین تعداد دام کوچک در دهستان کوهستانی خرگیل که قلمرو بیلاقی و میان‌بند و بخشی از قشلاق نیمه کوچ نشینان بخش اسالم است با ۴۶۳۲۰ رأس و ۹۶/۱ درصد کل بخش و کمترین آن به دهستان خاله سرا با ۳۰ رأس و ۰/۶ درصد بوده و بیشترین دام بزرگ (گاو و گوساله) با ۴۳۴۸ رأس و ۴۴/۶ درصد به دهستان اسالم و کمترین آن ۱۹۳۰ رأس و ۱۹/۸ درصد به دهستان خاله سرا مربوط بوده است و در مجموع دهستان کوهستانی خرگیل با ۴۹۷۹۹ رأس دام اعم از کوچک و بزرگ حدود ۸۶ درصد دام‌های بخش را در خود جای داده است.

از کل سکونتگاهها و استقرارگاههای میان بند دارای سکنه در سال مذکور ۲۵ درصد آنها به نگهداری و پرورش دام کوچک اشتغال داشته‌اند که نیمه کوچ نشینان بخش را تشکیل می‌دهند و بیشترین تعداد آبادی‌هایی که به نگهداری و پرورش دام کوچک اشتغال داشته‌اند با ۱۴ آبادی (۴۵/۵ درصد آبادی‌های دارای سکنه دهستان) مربوط به دهستان خرگیل بوده که این دهستان ۷۷/۸ درصد آبادی‌هایی را که دام کوچک نگهداری می‌کنند، در سطح بخش شامل می‌شود.

جدول شماره ۴- توزیع روستاهای برخوردار از دام کوچک در بخش اسالم به تفکیک دهستان: ۱۳۶۵

دهستان	تعداد کل آبادی	
	تعداد	درصد
خاله سرا	۱	۸/۳۳
اسالم	۳	۱۰/۳۴
خرجگیل	۱۴	۴۵/۱۵
بخش اسالم	۱۸	۲۵/۰

جدول شماره ۵- توزیع دام‌های کوچک و بزرگ در بخش اسالم به تفکیک دهستان: ۱۳۶۵

دهستان	گوسفندوبز		گاو و گوساله		جمع	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
خاله سرا	۳۰	۰/۰۶	۱۹۳۰	۱۹/۸	۱۹۶۰	۳/۴
اسالم	۱۸۵۰	۳/۸۴	۴۳۴۸	۴۴/۶	۶۱۹۱	۱۰/۷
خرجگیل	۴۶۳۲۰	۹۶/۱	۳۴۷۹	۳۵/۶	۴۹۷۹۹	۸۵/۹
کل بخش	۴۸۲۰۰	۱۰۰	۹۷۵۷	۱۰۰	۵۷۹۵۱	۱۰۰

۳- بر اساس آمار ارائه شده توسط اداره دامپزشکی شهرستان تالش در سال ۱۳۷۸ تعداد کل دام‌های بخش اعم از کوچک و بزرگ ۷۸۲۹۰ رأس بوده که ۶۰۷۰۰ رأس (۷۷/۵ درصد) دام کوچک، ۱۶۹۵۰ رأس (۲۱/۷ درصد) دام بزرگ و ۸ درصد بقیه دام‌های بارکش بوده‌اند. بنابراین در محدوده مورد مطالعه غلبه با دام کوچک (گوسفند، بز و بزغاله) است.

۴- بر اساس آمار ارائه شده توسط اداره کل منابع طبیعی استان گیلان در خصوص محدوده بیلاقی بخش اسالم سال ۱۳۷۷ تعداد کل انواع دام‌های نیمه کوچ نشینان اسالم با ۲۷۱۲۰ رأس شامل گوسفند، بره، بز و بزغاله، گاو و گوساله و سایر دام‌ها بوده است. ۲۳۴۵۶ رأس که ۸۶/۵ درصد کل دام‌های بخش را در بر می‌گرفت. دام کوچک ۳۶۶۴ رأس که ۱۳/۵ درصد بقیه دام‌ها را شامل می‌شده، گاو و گوساله و سایر دام‌ها بوده‌اند. تعداد دام‌های مذکور در ۱۱ محدوده بیلاقی به شرح جدول شماره ۷ توزیع شده‌اند.

جدول شماره ۶- توزیع انواع دام کوچک و بزرگ در بخش اسالم (رأس): ۱۳۷۸

شرح	گوسفند و بره	بز و یزغاله	کل دامهای کوچک	گاو و گوساله	بچه گاو میش	کل دامهای بزرگ	اسب و کره اسب	قاطر یا استر	الاغ و کره الاغ	کل دامهای بارکش و سواری	جمع کل دامهای بخش
تعداد	۵۸۰۰۰	۲۷۰۰	۶۰۷۰۰	۱۶۵۰۰	۴۵۰	۱۶۹۵۰	۵۲۰	۹۰	۳۰	۶۲۰	۷۸۲۹۰
درصد	۷۴/۰۸	۳/۴۵	۷۷/۵۳	۲۱/۰۸	۰/۵۷	۲۱/۶۵	۰/۶۶	۰/۱۲	۰/۰۴	۰/۸۲	۱۰۰

مأخذ: اداره دامپزشکی شهرستان نالش، ۱۳۷۸

جدول شماره ۷- توزیع انواع دامهای نیمه کوچ نشین اسالم بر حسب رأس به تفکیک

محدوده بیلاقی ۱۳۷۷

نام محدوده بیلاقی/نوع دام	خانوار دامدار		گوسفند و بره		بز و یزغاله		گاو و گوساله		سایر دامها		جمع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
کرمون	۴۹	۱۴/۸۵	۳۸۲۸	۸۵/۴۳	۴۳۱	۹/۶۲	۱۸۱	۴/۰۴	۴۱	۰/۹۱	۴۴۸۱
آتش خونی	۲۰	۶/۳۶	۱۵۷۹	۹۰/۸۵	۸۹	۵/۱۲	۵۱	۲/۹۳	۱۹	۱/۱۰	۱۷۳۸
اللهه، تندرہ	۳۱	۹/۳۹	۲۳۲۲	۸۶/۴۱	۱۹۹	۷/۴۱	۱۲۷	۴/۷۳	۳۹	۱/۴۵	۲۶۸۷
گلینج خونی	۳۸	۱۱/۵۲	۲۳۴۳	۸۶/۹۷	۱۹۹	۷/۳۹	۱۱۷	۴/۳۳	۳۵	۱/۳۰	۲۶۹۴
باجه و نی	۲۲	۶/۶۷	۱۴۵۱	۸۶/۳۹	۸۷	۵/۱۸	۱۱۴	۶/۷۸	۲۹	۱/۰۷۳	۱۶۸۱
ناو	۳۳	۱۰/۰	۲۲۶۱	۸۲/۲۶	۲۹۹	۹/۹۹	۱۸۲	۶/۰۸	۵۰	۱/۶۷	۲۹۹۲
بیلی	۵۴	۱۶/۳۶	۲۳۵۴	۷۴/۸۳	۴۹۴	۱۵/۱۷	۲۲۶	۷/۸۲	۵۲	۱/۶۵	۱۴۶۳
کیاره			۱۹۳۷	۵۲/۵۱	۵۰۱	۱۸/۷۵	۱۹۳	۷/۲۱	۴۱	۱/۵۳	۲۶۷۲
تکره خونی	۴۵	۱۳/۶۴	۱۷۰۷	۵۲/۰۳	۱۸۷۵	۳۵/۸۱	۱۴۰	۱۰/۳۶	۵۹	۱/۸۰	۳۲۸۱
جمع	۱۲۹	۱۰۰	۱۹۹۸۲	۷۸/۷۶	۳۴۷۴	۱۳/۷۰	۱۵۵۱	۶/۱۰	۳۶۵	۱/۴۴	۲۵۳۷۲

مأخذ: استخراج از شناسنامه مرتع سازمان جنگل ها و مراتع، اداره کل منابع طبیعی استان گیلان،

با توجه به آمارهای ارائه شده در فاصله سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۷۸ به علت همگن نبودن آمار انواع دام و عدم تفکیک نیمه کوچ نشینان از کشاورزان دامدار - به غیر از سال ۱۳۷۷ - و عدم شمارش کلیه دامهای بخش در سال ۱۳۶۵، مقایسه آمارها و بررسی روند تغییرات ترکیب و تعداد دامهای بخش امکان‌پذیر نمی‌باشد اگر چه بررسی و مقایسه کل آمار دامها نشانی از افزایش نسبی آنها در طی سالهای ۱۳۴۵ تا ۱۳۷۸ است.

بر اساس آمار سال ۱۳۷۷ اداره کل منابع طبیعی استان گیلان - که تقریباً کوچ نشینان را شامل می‌شده - تعداد دامهای کوچک ۲۳۴۵۶ رأس بوده که ۹۲/۴۴ درصد از کل دامهای نیمه کوچ نشینان را تشکیل می‌داد. و دامهای بزرگ با احتساب دامهای بارکش و سواری فقط ۷/۵۶ درصد از کل دامها را تشکیل می‌دادند. ملاحظه می‌شود که خانوارها نیمه کوچ نشینان اسالم در بهره برداری‌های دامی خود مانند سایر کوچ نشینان کشور بیشتر دامهای کوچک نگهداری می‌کنند و این بدان علت است که نگهداری و جابجایی دام کوچک نسبت به دام بزرگ آسانتر و کم هزینه‌تر است.

۲-۴ - توزیع انواع دام

با توجه به تعداد انواع دام و شرایط جغرافیایی حاکم در شرق و غرب بخش، ملاحظه می‌شود که نگهداری و پرورش گوسفند و بره و بزغاله - به غیر از باریکه جلگه‌ای - در سراسر بخش، و در میان نیمه کوچ نشینان اسالم به ویژه دهستان کوهستانی خرجگیل رواج بیشتری دارد که این نوعی انطباق دام با شرایط محیطی را نشان می‌دهد که اصولاً گوسفند و بز در اراضی جلگه‌ای محل کشت برنج بسیار کمتر ملاحظه می‌شود اما گاو، گوساله، دام‌های بارکش، سواری، گاو میش و بچه گاو میش در قسمت جلگه‌ای بخش و میان بند در فصل گرم سال نگهداری می‌شود.

۳-۴ - ترکیب دامها

به طور کلی دامهایی که نیمه کوچ نشینان اسالم از آنها بهره برداری می‌کنند عبارتند از: گوسفند، بز، گاو، گاو میش، اسب، قاطر و علاوه بر این هر خانوار نیز یک یا چند سگ محافظ

نگهداری می‌کند. نحوه بهره برداری از این دام‌ها بدین گونه است که گوسفند و بز که بیشترین تعداد دام‌های مورد بهره برداری نیمه کوچ نشینان را تشکیل می‌دهند، علاوه بر فروش جنبه غذایی داشته و مواد اولیه برای تهیه اغلب وسایل آنان نظیر چادر، گلیم، خورجین، کلاه و دستکش، جوراب و... از فرآورده‌های این دو دام به ویژه گوسفند به دست می‌آید. گوسفند و بز جزء پرسودترین دامهای آنها به شمار می‌روند.

گاو نیز به منظور بهره‌گیری از شیر و گوشت و استفاده از فضولات آن برای سوخت در حد محدودی نگهداری می‌شود و بالاخره اسب و قاطر برای حمل و نقل و شخم زدن به کار گرفته می‌شوند. بررسی‌ها نشان می‌دهند که نسبت تعداد دام‌ها به تعداد ساکنان در ارتفاعات (ساکنان قشلاقی کوهپایه‌ای و میان بند) خیلی بیشتر از ساکنان قسمت جلگه‌ای بخش است. گوسفندان کوچ نشینان اسالم اغلب از نژاد محلی موسوم به تالشی بوده، پشمی سفید و یا سیاه و سفید و دنبه‌ای متوسط دارند و بزها نیز از نژاد معمولی هستند که موه‌های بلند از سفید گرفته تا خاکستری بسیار تیره دارند. بزها به ندرت به تنهایی یک گله را تشکیل می‌دهند و در اغلب گله‌ها تعدادی بز وجود دارد که برای حرکت در جلو دامها در فصول مختلف، استفاده از موی آنها برای یافتن چادرهایی که برای پارگا و کومه لازم است و استفاده از شیر آنها نگهداری می‌شوند.^(۱)

بررسی توزیع دام‌ها در بین خانوارهای نیمه کوچ نشین بر حسب واحد دامی نشان می‌دهد که نیمه کوچ نشینانی که از بیلاق غرب بخش استفاده می‌کنند از حداقل ۱۵ واحد دامی تا حداکثر ۴۵۸ واحد دامی دارا هستند که متوسط هر خانوار ۷۷ رأس و ۱۰۲/۶ واحد دامی بوده است.

حدود ۶۰/۵ درصد خانوارها بین ۵۰ تا ۱۵۰ واحد دامی یعنی متوسط بخش دام دارند و حدود ۲۰/۳۶ درصد خانوارها نیز کمتر از ۵۰ واحد دامی دارند و این در حالی است که تنها ۱۹/۱۵ درصد خانوار بین ۱۵۰ تا ۵۰۰ واحد دامی را در اختیار دارند که از درصد مذکور ۱۱/۲۵ درصد بین ۱۵۰ تا ۲۰۰ واحد دامی و ۷/۹ درصد بقیه بیش از ۲۰۰ واحد را می‌دارند.

جدول شماره ۸ - توزیع تعداد و درصد خانوارهای نیمه کوچ نشین بر حسب تعداد دام در

اختیار به واحد دامی: ۱۳۷۸

اندازه دام به واحد دامی	تعداد خانوار	درصد خانوار
کمتر از ۵۰	۶۱	۲۰/۳۶
۵-۱۰۰	۱۲۸	۳۸/۹۱
۱۰۰-۵۰	۷۱	۲۱/۵۸
۱۵۰-۲۰۰	۳۷	۱۱/۲۵
۲۰۰-۲۵۰	۱۵	۴/۵۶
۲۵۰-۳۰۰	۷	۲/۱۳
۳۳۰-۳۵۰	۲	۰/۶۱
۳۵۰-۴۰۰	۱	۰/۳
۴۰۰-۴۵۰	—	—
۴۵۰-۵۰۰	۱	۰/۳
جمع	۳۲۹	۱۰۰

۴-۴ - تولیدات عمده دامی:

تولیدات عمده دامی کوچ نشینان شامل فرآورده‌های لبنی، گوشت، پشم، و پشمینه‌ها است که به اجمال هر کدام از آن‌ها بررسی می‌شوند.

الف) تولیدات فرآورده‌های لبنی

یکی از انگیزه‌های اساسی نیمه کوچ نشینان برای نگهداری و پرورش دام استفاده از مواد لبنی دام است. یکی از تولیدات عمده آن‌ها پنیر است که علاوه بر تأمین نیازهای خود، بخشی نیز به بازار مصرف ارائه می‌شود. گوسفند و بز به طور متوسط ۱۲۰ روز شیر می‌دهند و مقدار شیر آن‌ها بر حسب نوع علوفه و آب منطقه زیست، روزانه بین ۲۰۰ تا ۳۵۰ گرم متغیر است. بر اساس مطالعات میدانی متوسط روزهای شیر دهی دام‌های کوچک ۱۴۴ روز و دام‌های بزرگ بین ۱۸۸ تا ۱۹۸ روز بوده است.

جدول شماره ۹ - متوسط سالانه، ماهانه و روزانه شیر یک رأس دام در بخش اسالم تالش:

۱۳۷۸

انواع دام	مدت زمان شیردهی		تولید شیر (کیلوگرم)			تولید سالانه
	تعداد روز		تولید روزانه			
	میانگین	طول دوره	میانگین	طول دوره (ماه)	تولید ماهانه	
گوسفند	۱۲۰	۱۲۰	۰/۲	۰/۳	۰/۱	۲۴
بز	۱۲۰	۱۲۰	۰/۳۵	۰/۵	۰/۱۵-۰/۲	۴۲
گاو	۱۹۵	۱۵۰-۲۴۰	۲	۲/۵	۱/۰	۳۹۰
گاو میش	۲۵۵	۲۱۰-۳۰۰	۳	۴	۱-۲	۷۶۵

مأخذ: اداره دامپزشکی تالش، ۱۳۷۸.

با در نظر گرفتن تعداد میش‌ها و بزهای شیر ده به میزان ۶۵ درصد^(۱) کل دام‌های این منطقه بر اساس آمار سال ۱۳۷۸ اداره دامپزشکی شهرستان تالش تعداد میش و بز شیرده به ترتیب ۳۷۷۰۰ و ۱۷۵۵ رأس بوده که با احتساب مقدار شیر تولیدی سالانه به ترتیب ۲۴ کیلوگرم برای گوسفند و ۴۲ کیلوگرم برای بز، کل شیر تولیدی گوسفندها ۹۰۴/۸ تن و شیر تولیدی بزها ۷۳/۷۱ تن خواهد بود که جمعاً ۹۷۸/۵۱ تن شیر از دام‌های کوچک در سال حاصل می‌شود.

ب) پشم، مو و کرک

پشم به عنوان مواد اولیه صنایع بافندگی مورد استفاده قرار می‌گیرد. وزن پشم‌های چیده شده متناسب با اندام و نژاد دام بوده، از یک تا ۲ کیلوگرم از هر رأس گوسفند و بره در طول سال تغییر می‌کند. و این میزان‌ها در بز کمتر است که به طور متوسط بز در طول یک سال از نیم کیلوگرم تا یک کیلوگرم مو می‌دهد^(۲) که بیشتر برای مصارف داخلی خانوارها استفاده می‌شود.

۱ - قنبری، علی، ۱۳۶۷-۱۳۶۸، بهره برداری در نظام دامداری عشایری، فصلنامه عشایر ذخایر انقلاب - پاییز و تابستان،

قسمت اول و چهارم - شماره ۴ و ۷ سازمان امور عشایری ایران.

۲ - مشیری، دکتر سیر رحیم و مولانی، هشیجین دکتر نصراله، (۱۳۷۹)، ص ۱۳۵.

جدول شماره ۱۰ - میانگین تولید پشم و موگوسفند و بز در بخش اسالم به کیلوگرم (۱۳۷۸)^(۱)

دام	بهاره	پاییزه	جمع
گوسفند	۱/۰	۱/۰	۲
بره	—	۱	۱
جمع	۱	۲	۱/۵

با توجه به جدول شماره ۱۰ و با احتساب میانگین نیم کیلوگرم تولید برای هر رأس بز در مجموع متوسط تولید سالانه پشم، مو و کرک دام‌های کوچک بخش اسالم ۸۸۳۵۰ کیلوگرم (گوسفند و بره ۸۷۰۰۰ کیلوگرم، بز و بزغاله ۱۳۵۰ کیلوگرم) است.

ج) گوشت

یکی از درآمدهای عمده نیمه کوچ نشینان اسالم به تبعیت از کل جامعه عشایری ایران گوشت دام است. میزان تولید گوشت دام‌های کوچک برابر ارزش دام‌های حذفی از گله در نظر گرفته می‌شود. و بر اساس نظریات کارشناسی میزان دام‌های حذفی معادل یک چهارم دام‌های بالغ است و اگر وزن لاشه هر گوسفند حذفی را معادل ۱۷/۵ کیلوگرم و وزن لاشه هر بز حذفی را ۱۲/۵ کیلوگرم در نظر بگیریم، کل گوشت تولیدی دام‌های حذفی بر اساس آمار سال ۱۳۷۸ حدود ۷۲۱/۵۴ تن (۶۹۸/۳۲ تن وزن لاشه گوسفند حذفی و ۲۳/۲۲ تن وزن لاشه بز حذفی) می‌باشد.

د) نیروی کار و کود

کود یکی از فرآورده‌های دامی است که در جهت تقویت خاک مراتع و اراضی زراعی نیمه کوچ نشینان ناحیه و حتی یک جانشینان می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. طبق نظر کارشناسی هر رأس گوسفند در طی سال حدود ۴۰ کیلوگرم کود و هر رأس بز حدود ۳۰ کیلوگرم کود - بدون در نظر گرفتن کود پنخس شده در مراتع - تولید می‌کند که بدین ترتیب کل کود حیوانی

تولید شده توسط دام‌های کوچک حدود ۳۱۳۰ تن (۲۳۲۰ تن کود گوسفندی و ۸۱۰ تن کود بزی) است.

همچنین در بخش اسالم از چهار پایان بزرگ نظیر: گاو، اسب، و قاطر برای حمل بار، انسان و کارکشاورزی مانند شخم استفاده می‌شود اما نقش کاری دام‌های در حال کاهش است.

۴-۵ - رابطه بین دام و مرتع

همان طوری که قبلاً اشاره شد مشخص نبودن مساحت و ظرفیت واقعی مراتع و عدم توجه دامداران به این امر، سبب شده است که در بسیاری از موارد خیلی بیشتر از ظرفیت مراتع، دام در آن‌ها بچرد و موجب فقر و نابودی پوشش گیاهی گردد. با توجه به این که در بخش اسالم محدوده میان بند و قشلاق در عرصه جنگلی است، دام زیاد موجب تخریب جنگل نیز می‌شود.

جدول شماره ۱۱ - تعداد انواع دام بخش اسالم به واحد دامی ۱۳۷۸.

نوع دام شرح	گوسفند و بره	بز و بزغاله	گاو و گوساله	گاو میش و بچه گاو میش	اسب و کره اسب	الاغ و کره الاغ	قاطریا استر	جمع
تعداد دام رأس	۵۸۰۰۰	۲۷۰۰	۱۶۵۰۰	۴۵۰	۵۲۰	۳۰	۹۰	۷۸۲۹۰
درصد دام	۷۴/۰۸	۳/۴۵	۲۱/۰	۰/۵۷	۰/۶۶	۰/۰۴	۰/۱۲	۱۰۰
واحد دامی یک رأس دام	۱	۰/۷	۴	۴	۵	۵	۵	—
تعداد کل دام به واحد دامی	۵۸۰۰۰	۱۸۹۰	۶۶۰۰۰	۱۸۰۰	۲۶۰۰	۱۵۰	۴۵۰	۱۳۰۸۹۰

مأخذ: استخراج از اداره دامپزشکی شهرستان تالش، ۱۳۷۸

با قبول رقم ۶۱۳۰ هکتار برای مساحت مراتع نیمه کوچ نشینان که تقریباً با قلمرو بیلاتی آنها است و با فرض این که هر هکتار مرتع توانایی تعلیف ۲ واحد دامی را داشته باشد و عرصه‌های جنگلی که پوشش گیاهی سطح آنها در فصول بهار، پاییز و زمستان مورد استفاده قرار می‌گیرد ۱۵۳۲۵ هکتار باشد، کل مراتع نیمه کوچ نشینان توانایی تعلیف ۳۰۶۵۰ واحد دامی را خواهد داشت.

جدول شماره ۱۲ - توزیع انواع دام‌ها و تعداد دام مجاز و مازاد بر ظرفیت بر حسب واحد دامی

در مراتع بیلاتی بخش اسالم

شرح	گوسفند و بره		بز و بزغاله		گاو و گوساله		سایر		جمع		دام مازاد بر ظرفیت	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
کرمون	۳۸۲۸	۷۰/۲۳	۲۳۱	۷/۹۱	۹۰۵	۱۶/۴	۲۸۷	۵/۲۷	۵۲۵۱	۱۶/۱۲	۲۸۶۶	۵۲/۵۸
آتش خونی	۱۵۷۹	۷۶/۸	۸۹	۴/۳۳	۲۵۵	۱۲/۴	۱۳۲	۶/۲۷	۲۰۵۶	۶/۰۹	۱۱۴۶	۵۵/۷۴
باجه‌ونی	۱۲۵۱	۶۲/۷۹	۸۷	۳/۷۷	۵۷۰	۲۴/۶۶	۲۰۳	۸/۷۸	۲۳۱۱	۶/۸۴	۱۱۹۴	۷۱/۰۳
ناو	۲۴۶۱	۶۱/۲۱	۲۹۹	۷/۲۴	۹۱۰	۲۲/۶۵	۳۵۰	۸/۷۱	۴۰۲۰	۱۱/۹	۳۲۶۰	۸۳/۵۸
بیلی	۲۳۵۲	۵۳/۰	۲۹۴	۱۱/۱۲	۱۲۳۰	۲۷/۶۹	۳۶۴	۸/۱۹	۴۴۴۲	۱۳/۱۶	۲۰۲۰	۹۰/۵۰
کیاره	۱۹۳۷	۵۲/۵۲	۵۰۱	۱۳/۵۹	۹۶۳	۲۶/۱۱	۲۸۷	۷/۷۸	۳۶۸۸	۱۰/۹۲	۲۲۸۰	۶۱/۸۲
تکره خونی	۱۷۰۷	۳۳/۱۱	۱۷۷۵	۴۳/۵۲	۱۷۰۰	۴۳/۰۳	۴۱۳	۸/۱۷	۴۹۹۵	۱۲/۷۹	۴۹۹۵	۱۰۰
الله‌ده - تندره	۲۳۲۲	۶۷/۷۲	۱۹۹	۵/۸	۶۳۵	۱۸/۵۲	۲۷۳	۷/۹۶	۳۲۲۹	۱۰/۱۶	۲۵۲۰	۷۳/۴۹
گلنج خونی - کی	۲۳۳۳	۶۹/۴۸	۱۹۹	۵/۹	۵۸۵	۱۷/۳۵	۲۲۵	۷/۲۷	۳۳۷۲	۱۰	۲/۶۰	۶۴/۰۶
جمع	۱۹۹۸۲	۵۹/۱۸	۳۴۷۴	۱۰/۲۹	۷۷۵۳	۲۲۹۶	۲۵۵۵	۷/۵۷	۳۳۷۶۳	۱۰۰	۲۴۵۴۱	۷۲/۶۹

مأخذ: استخراج از شناسنامه مرتع شهرستان نالش، اداره کل منابع طبیعی استان گیلان، سازمان

جنگل‌ها و مراتع، ۱۳۷۸.

بنابراین صرف نظر از گاو، گوساله، گاو میش، بچه گاو میش و نیمی از دام‌های بارکش و سواری که در سکونت گاه‌های روستایی این بخش نگهداری و پرورش داده می‌شوند، مراتع

مورد نظر تعداد ۳۰۸۴۰ واحد دامی اضافه (اندکی بیش از دو برابر ظرفیت مراتع) را جهت تعلیف در خود جای داده‌اند که نشان دهنده حجم سنگین فشار بر مراتع بوده موجب تخریب، کاهش مراتع و نیز عدم تغذیه کامل دام‌ها می‌شود و تعلیف دستی را ناگزیر می‌کند که هزینه‌های علوفه را از طرفی به نیمه کوچ نشان تحمیل می‌کند و از طرف دیگر پرواری و رشد حجم جسمانی دام‌ها غیر ممکن شده، هنگام فروش زیان‌های غیر مستقیمی را نیز بر دوش دامداران می‌گذارد.

۵- ارزش افزوده بخش دامداری

ارزش افزوده هر فعالیت اقتصادی عبارت است از مابه‌التفاوت ارزش هزینه‌های واسطه‌ای به کار رفته برای تولید در آن فعالیت و ارزش تولیدات آن^(۱). تولید در بخش دامداری شامل گوشت، شیر، پشم، مو، کرک، کود حیوانی، پوست و روده است و هزینه‌های واسطه‌ای در برگیرنده هزینه نباتات علوفه‌ای، هزینه بهداشت و درمان و سایر هزینه‌های واسطه‌ای می‌باشد.

الف- ترکیب دامها

با توجه به این که اغلب دام نیمه کوچ نشینان را دام‌های کوچک تشکیل می‌دهد (۷۷/۵ درصد) در این قسمت ترکیب دامهای کوچک بررسی می‌شود (جدول شماره ۱۳).

ب- برآورد میزان دام تولیدی

تغییرات دام به دو صورت افزایش و کاهش قابل بررسی است که در افزایش تعداد دام دو عامل "زاییده شده" و "خریداری شده" و در کاهش سه عامل "تلفات"، "فروش" و "ذبح" مؤثرند که این عوامل سبب تغییر در تعداد دام بخش اسالم می‌شود. با توجه به نبود آمار برای کل بخش در این قسمت از نتایج مطالعات میدانی استفاده شده است (جدول شماره ۱۳ و ۱۵).

جدول شماره ۱۳ - ترکیب گله نیمه کوچ نشینان و کوه نشینان اسلام به تفکیک دامهای کوچک

۱۳۷۸

درصد دام	تعداد دام به رأس	نوع دام	شرح
۱۰۰	۵۸۰۰۰	تعداد کل گوسفند و بره	گوسفند و بره
۵۲/۰	۳۰۱۶۰	تعداد میش بالغ	
۱۴/۸	۸۵۸۴	بره ماده یکساله و نیمه	
۱۵/۶	۹۰۴۸	بره ماده	
۱۵/۶	۹۰۴۸	بره نر	
۲/۰	۱۱۶۰	قوچ	
۱۰۰	۲۷۰۰	تعداد کل بز و بزغاله	بز و بزغاله
۵۲/۰	۱۴۰۴	تعداد بز ماده بالغ	
۱۴/۸	۴۰۰	بز ماده یکساله و نیمه	
۱۵/۶	۴۲۱	بزغاله ماده	
۱۵/۶	۴۲۱	بزغاله نر	
۲/۰	۵۴	بز نر	

جدول شماره ۱۴ - محاسبه میزان تولید دام زنده و برآورد ارزش تولید ناخالص آن، ۱۳۷۸.

شرح	تعداد دام فروخته شده	تعداد دام ذبح شده	جمع تعداد دام تولید شده	متوسط وزن یک رأس دام زنده (کیلوگرم)	متوسط قیمت فروش یک کیلوگرم دام زنده (ریال)	ارزش کل دام زنده تولیدی (هزار ریال)
گوسفند و بره	۱۴۹۰	۳۴۱	۱۸۳۱	۳۸/۸	۵۸۸۲/۳	۴۱۷۸۹۵/۱
بز و بزغاله	۱۱۵	۱۹	۱۳۴	۲۷	۵۲۵۲/۸	۱۹۰۰۴/۶
گاو و گوساله	۳۴	۰	۳۴	۲۱۴/۶	۶۰۶۶/۶	۴۴۲۶۴/۳۴
گاو میش و بچه گاو میش	۱	۰	۱	۳۲۰/۶	۶۰۶۶/۶	۱۹۴۴/۹۵
جمع ارزش	۱۶۴۰	۳۶۰	۲۰۰۰	—	—	۴۸۳۱۰۸/۰۹

جدول شماره ۱۵ - تغییرات تعداد انواع دام از اول ییلاق سال ۱۳۷۷ تا اوایل سال ۱۳۷۸
(به رأس)

انواع دام/تغییرات	گوسفند و بره	بز و بزغاله	گاو و گوساله	گاو میش و بچه گاو میش
افزایش	جمع	۴۱۹۴	۳۱۱	۱۷۴
	زاییده شده	۴۰۹۴	۳۱۱	۱۴۴
	غریب داری شده	۱۰۰	—	۳۰
کاهش	جمع	۳۱۵۲	۲۰۴	۵۸
	تلفات	۱۳۲۱	۲۰۴	۵۸
	فروش	۱۴۹۰	۱۱۵	۳۴
	ذبح	۳۴۱	۱۹	۰

ج - برآورد میزان و ارزش تولیدی شیره:

جدول شماره ۱۶ - برآورد ارزش تولید خالص شیر دامهای شیرده بخش اسالم، ۱۳۷۸.*

شرح نوع دام شیره	تعداد دام شیرده (کیلوگرم)	متوسط تولید سالانه شیر (یک رأس دام (کیلوگرم))	کل مقدار تولید سالانه شیر (کیلوگرم)	متوسط قیمت یک کیلوگرم شیر (ریال)	کل ارزش شیر تولید سالانه (ریال)
گوسفند	۴۶۳۸	۲۴	۱۱۱۳۱۲	۱۴۲۴/۹	۱۵۸۶۰۸۴۶۹
بز	۲۳۲	۴۲	۱۳۵۶۶	۱۳۹۲/۵	۱۸۸۹۰۶۵۵
گاو	۲۰۳	۳۹۰	۷۹۱۷۰	۸۷۵/۳	۶۹۲۹۷۵۰۱
گاو میش	۹	۷۶۵	۶۸۸۵	۱۳۶۵/۸	۹۴۰۳۵۳۳
جمع ارزش	۵۱۷۳	—	۲۱۰۹۳۳	—	۲۵۶۲۰۰۱۵۸

* نسبت دامهای کوچک و بزرگ بالغ شیرده بر حسب ۶۵ درصد کل دام لحاظ گردیده است.

با توجه به جدول فوق ملاحظه می‌شود که کل ارزش شیر استحصالی از دام‌های نیمه کوچ نشینان ۱۵۸ ۲۵۶۲۰۰ ریال بوده است.

د- برآورد میزان و ارزش تولیدی پشم، مو و کرک

در جدول شماره ۱۷ تعداد انواع دام و متوسط مقدار تولید سالانه پشم، مو و کرک برآورد شده و ارزش تولید آنها ارائه شده است. بر اساس محاسبات مذکور و ارزش تولید ناخالص پشم، مو و کرک دام‌های نیمه کوچ نشینان در سال ۱۳۷۸، ۸۵۳۴۷۴۹۱ ریال برآورد شده است.

جدول شماره ۱۷ - برآورد ارزش تولید ناخالص پشم، مو و کرک انواع دام‌های نیمه کوچ

نشینان: ۱۳۷۸

شرح نوع دام	تعداد دام	متوسط تولید پشم، مو و کرک یک رأس	کل تولید پشم، مو و کرک به کیلوگرم	ارزش یک کیلوگرم	کل ارزش تولید
گوسفند و بره	۱۳۷۲۰	۱/۵	۲۰۵۸۰	۴۰۸۶/۴	۸۴۰۹۸۱۱۲
بز و بزغاله	۹۵۵	۰/۵	۴۷۷/۵	۲۶۱۶/۵	۱۲۴۹۳۷۹
جمع	۱۴۶۷۵	—	۲۱۰۵۷/۵	—	۸۵۳۴۷۴۹۱

ر- برآورد میزان و ارزش تولیدی کود حیوانی

طبق نظر کارشناسی هر گوسفند در طی سال حدود ۴۰ کیلوگرم کود، هر بز حدود ۳۰ کیلوگرم و با فرض ۸۰ کیلوگرم کود برای گاو گاو میش، کل کود حیوانی تولید شده توسط دام‌های نیمه کوچ نشینان ۶۲۷۴۵۰ کیلوگرم بوده که با احتساب قیمت ۲۷/۸^(۱) ریال برای هر کیلوگرم، کل ارزش کود حیوانی دام‌های نیمه کوچ نشینان ۱۷۴۴۳۱۱۰ ریال است. بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که کل ارزش محصولات دامی نیمه کوچ نشینان در طی سال ۱۳۷۸

۱ - قیمت فروش محصولات هزینه خدمات کشاورزی در مناطق روستایی کشور سال ۱۳۷۷ - ۱۳۷۹ مرکز آمار ایران.

برای خانوارهای نمونه بالغ بر ۸۴۲۰۹۹۷۴۹ ریال بدون ارزش تولیدی پوست بوده است. اگر ضایعات را به میزان یک درصد از کل ارزش تولیدات کم کنیم کل ارزش تولیدی دام‌های نیمه کوچ نشینان در خانوارهای نمونه ۸۳۳۶۷۸۷۵۱۵ ریال می‌شود. لازم به توضیح است که برآورد دقیق و کامل ارزش تولیدات در تمامی زمینه‌ها و با پوشش کامل دام‌های آن‌ها میسر بوده، اظهار نظر کارشناسی در کنار ارزش ریالی آن‌ها در سال مورد نظر است و به همین خاطر برآورد حاضر تقریبی است.

جدول شماره ۱۸ - برآورد ارزش کل تولیدات نیمه کوچ نشینان اسالم، ۱۳۷۸

ردیف	محصولات دامی	ارزش تولیدی به ریال	درصد ارزش تولیدی
۱	دام تولیدی (گوشت و دامهای حذقی و دامهای زنده تولیدی)	۴۸۳۱۰۸۹۹۰	۵۷/۳۷
۲	شیر	۲۵۶۲۰۰۱۵۸	۳۰/۴۲
۳	پشم، مو و کرک	۸۵۳۴۷۴۹۱	۱۰/۱۴
۴	کود حیوانی	۱۷۴۴۳۱۱۰	۲/۰۷
	جمع ارزش تولیدی	۸۴۲۰۹۹۷۴۹	۱۰۰

برای دستیابی به ارزش افزوده بخش دامداری لازم است هزینه‌های واسطه‌ای را که در بهره برداری در این بخش انجام شده از کل تولید ناخالص کسر کنیم که شامل هزینه‌های علوفه، بهداشت، درمان و سایر هزینه‌ها به شرح زیر می‌باشد.

- هزینه علوفه: دام‌های نیمه کوچ نشینان عمدتاً علوفه مورد نیاز خود را از مراتع بیلاقی، قشلاقی و میان بند که از ثروت‌های ملی است، به دست می‌آورند و با توجه به این که بر اساس نظام حساب‌های ملی هزینه عوارض پروانه چرا که به دولت پرداخت می‌شود، به عنوان مالیات محسوب شده، جزء هزینه‌های واسطه منظور نمی‌شود. بنابراین از ۱۱۸۹۱۰۲۰۰ ریال مبلغ ۵۸۲۰۰ ریال کسر می‌کنیم و بدن ترتیب هزینه تعلیف دام نیمه کوچ نشینان جمعاً مبلغ ۱۱۸۸۵۲۰۰۰ ریال بوده است.

جدول شماره ۱۹ - مبلغ پرداختی جهت استفاده از مرتع، پس چر و تغذیه دستی نیمه کوچ نشینان اسالم، ۱۳۷۸.

شرح	جمع	عوارض	سایر	پس چر	تغذیه دستی
جمع	۱۱۸۹۱۰۲۰۰	۵۸۲۰۰	۸۲۱۰۰۰۰	۵۰۰۰۰۰	۱۱۰۱۴۲۰۰۰
بیلاق گذشته	۲۰۰۱۸۲۰۰	۵۸۲۰۰	۶۰۰۰۰	—	۱۹۹۰۰۰۰۰
تسلاق گذشته	۸۴۹۳۰۰۰۰	—	—	۳۰۰۰۰۰	۸۴۶۳۰۰۰۰
میرفت و برگشت	۱۳۹۶۲۰۰۰	—	۸۱۵۰۰۰۰	۲۰۰۰۰۰	۵۶۱۲۰۰۰

بر اساس نظر کارشناسی به طور متوسط هر رأس دام در طی سال به مدت ۹۰ روز و روزانه به میزان ۳۰۰ گرم مواد متراکم تکمیلی نظیر جو نیاز دارد که مقدار وزن این مواد به ۴۶۲۶ کیلوگرم بالغ می‌شود و اگر هزینه هر تن ۴۳۶۶۰۰ ریال محاسبه شود هزینه کل این مواد بالغ بر ۲۰۱۹۷۱۲ ریال خواهد بود.

- هزینه بهداشت و درمان: هزینه بهداشت و درمان هر رأس دام در طی سال به طور متوسط ۵۰۰۰ ریال است که در آن صورت هزینه سالیانه بهداشت و درمان دام‌های نیمه کوچ نشینان در خانوارهای نمونه ۷۷۰۹۵۰۰۰ ریال خواهد بود.

- سایر هزینه‌های واسطه‌ای: نیمه کوچ نشینان برای نگهداری و پرورش دام‌های خود علاوه بر هزینه‌های فوق هزینه‌های دیگری نیز دارند که به طور متوسط ۰/۵ درصد از هزینه‌های علوفه و بهداشت و درمان تخمین زده می‌شود و جمع کل هزینه‌ها برای دام‌های نیمه کوچ نشینان در سال ۱۳۷۸ برابر ۹۷۹۷۳۵۰ ریال و بدین ترتیب کل هزینه‌های واسطه‌ای برابر ۲۰۵۷۴۴۳۵۰ ریال است.

با توجه به مطالب فوق اگر ارزش افزوده را تفاضل هزینه‌های واسطه‌ای از ارزش تولید ناخالص در نظر بگیریم ارزش افزوده بخش دامداری نیمه کوچ نشینان اسالم در خانوارهای نمونه در سال ۱۳۷۸ برابر ۶۳۶۳۵۵۳۹۹ ریال برآورد می‌شود.

نظر به این که نمونه مورد مطالعه ۷۷ خانوار بوده، سهم هر یک از خانوارها از ارزش افزوده به طور متوسط ۸۲۶۴۳۵۶ ریال است. با توجه به بعد خانوار آن‌ها (۶/۹۱ نفر) درآمد

سرانه نیمه کوچ نشینان ۱۱۹۵۹۹۹ ریال بوده است.

پیشنهاد‌های لازم برای بهبود اوضاع اجتماعی و اقتصادی مردم این منطقه را می‌توان چنین طرح کرد:

- تامین امکانات و خدمات مورد نیاز کوه نشینان و نیمه کوچ نشینان در قلمرو ایلی؛
- ارتقای سطح درآمد و سطح زندگی نیمه کوچ نشینان از طریق ایجاد تحول در عملکرد موجود اقتصاد دامی؛
- با توجه به مشکل نیمه کوچ نشینان در محدوده قشلاقی، تثبیت جمعیت در میان بند و حذف قشلاق ضروری است؛
- تحول شیوه موجود کوچ نشینی از طریق حذف قشلاق و تعلیف دستی در فصل سرد سال در زیستگاه‌های دایمی و اصلاح و بهبود دام‌ها؛
- توجه و تأکید بر فعالیت‌های کشاورزی، صنعت و خدمات در کنار فعالیت دامداری از طریق انجام بررسی‌های لازم.

منابع

- ۱- اداره دامپزشکی شهرستان تالش (۱۳۷۸)، "آمار دام بخش اسالم".
- ۲- اداره کل منابع طبیعی استان گیلان، "شناسنامه مراتع استان گیلان".
- ۳- بازن م. (۱۳۶۷)، "تالش منطقه قومی در شمال ایران"، ترجمه م. ا. فرشچیان، جلد دوم، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
- ۴- پورفیکویی، س.ع. (۱۳۶۷)، تحول اشکال دامداری سنتی در دشت گیلان، "مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد"، شماره سوم.
- ۵- سازمان برنامه و بودجه استان گیلان، (۷۸-۱۳۷۷)، "آمارنامه استان گیلان".
- ۶- _____ (۱۳۷۸)، "مختصات جغرافیایی استان گیلان بر اساس آخرین تقسیمات سیاسی".
- ۷- _____ (۱۳۷۹)، "فرهنگ آبادیهای گیلان".
- ۸- سازمان کشاورزی استان گیلان (۱۳۷۸)، "سامانه اطلاعات جغرافیایی و کشاورزی".

- ۹- _____ (۱۳۷۸)، "سطح زیست محصولات زراعی و باغی شهرستان تالش".
- ۱۰- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان (۷۹-۱۳۷۸)، "آمارنامه استان گیلان".
- ۱۱- عبدلی کلوری ع. "نظری به جامعه عشایری تالش"، انتشارات اطلاعات.
- ۱۲- عمادی م. ح. - آقاعلی نژاد ع. (۱۳۷۸)، تحلیل بر تحول نظامهای دامداری و راهبردهای مداخله دولت در ایران طی نیم قرن اخیر، "مجله روستا و توسعه"، سال سوم، شماره ۲، تابستان، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی وزارت جهاد سازندگی.
- ۱۳- قنبری، ع. (۱۳۶۷)، "بهره وری در نظام دامداری عشایری، قسمت اول"، "فصلنامه عشایری ذخایر انقلاب"، شماره ۴، سازمان امور عشایری ایران.
- ۱۴- _____ (۱۳۶۸)، "بهره‌وری در نظام دامداری عشایری: قسمت چهارم"، "فصلنامه عشایر ذخایر انقلاب"، شماره ۷، سازمان امور عشایری ایران.
- ۱۵- مرکز آمار ایران (۱۳۶۸)، سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵، "قرهنگ آبادیهای شهرستان تالش".
- ۱۶- مرکز آمار ایران (۷۹-۱۳۷۸)، "قیمت فروش محصولات و هزینه خدمات کشاورزی در نواحی روستایی کشور".
- ۱۷- مشیری دکتر س. ر.، مولائی هاشجین، ن. (۱۳۷۹)، "درآمدی بر اقتصاد کوچ نشینان ایران"، انتشارات قومس، تهران.
- ۱۸- مولائی هاشجین ن. (۱۳۷۸)، "بررسی نظام عملکرد دامداری سنتی در جوامع نیمه کوچ نشین غرب گیلان به منظور امکان سنجی تثبیت جمعیت و تحول شیوه معیشت دامداری (مطالعه موردی بخش اسالم)" طرح پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت.
- ۱۹- مهندسین مشاور تاک سبز (۱۳۷۷)، شرکت سهامی جنگل سفارود، وزارت جهاد سازندگی، "مطالعات اجتماعی و اقتصادی حوزه ناورود".
- ۲۰- _____ (۱۳۷۷)، "مطالعات اجتماعی و اقتصادی حوزه ۸ لمیر".
- ۲۱- وزارت کشاورزی، "نقشه کاربری اراضی استان گیلان"، مقیاس $\frac{1}{100,000}$.